

Starověké písemné systémy

VÝVOJ PÍSMO OBECNĚ

Jak jsme si řekli minulou hodinu, znalost písma byla důležitým mezníkem na cestě lidské společnosti od pravěku k době dějinné, tedy starověku. Osvojení písma pak lidské společnosti umožnilo efektivní zaznamenávání získaných vědomostí a jejich kumulaci, a to následně vedlo k urychlení rozvoje lidské civilizace.

Určit přesně, kdy ke vzniku písma došlo, je však problematické. Jednak se každá oblast lidského osídlení vyvíjela odlišnou rychlostí, dále také panují spory o to, co vše můžeme označit za předchůdce či rané fáze písma. Nastíníme si nejprve obecný vývoj písma a následně se budeme věnovat nejdůležitějším písemným systémům starověku.

Prvním krokem k neverbální komunikaci a prvním způsobem uchování informací se stalo používání mnemotechnických předmětů, tzv. **mnemogramů**. Tento pojem je odvozen od řeckého slova mneme, připomínat, vzpomínat. Jednalo se tedy o drobné předměty, které měly připomínat, zastupovat nějakou konkrétní věc. Používaly se hlavně pro počty. Původně to byly opracované kameny či hroudy hlíny s geometrickými vrypy, označují se jako **calculi**. Nejstarší nálezy z oblasti Předního Východu pocházejí z konce 9. tisíciletí. Později vznikla jakási ustálená podoba, kterou tyto žetony mohly mít, stabilizovala se také podoba vrypů či otisků, které tyto předměty nesly. Ty pak nezdávka přešly i mezi první piktogramy. Když tedy lidé chtěli vyjádřit pojem „dvě ovce“ použily dva žetony. Pokud ale bylo třeba vyjadřovat vyšší počty, bylo by nepraktické používat pořád ty stejné jednotkové žetony, takže vznikly speciální žetony pro vyšší počty. Tyto žetony se pak obvykle navlékaly na provázek. Aby nebylo možné s počtem žetonů manipulovat (což bylo důležité, jednalo se o účty, hospodářské záznamy, obchodní dohody), byly vymyšleny speciální obaly, kam se žetony umístily, **obal** se pak uzavřel a opatřil pečetí. Na jeho povrchu pak bylo vyznačeno, kolik jakých žetonů uzavírá. Pokud by vznikly pochyby, bylo vždy možné obal rozbít a žetony přepočítat. V této fázi tedy existovalo několik sad žetonů, každá pro jinou komoditu a každá s několika dílčími žetony pro označení různých počtů. Až později, ve 4. tisíciletí, došlo k odloučení číselného označení od počítaného předmětu a čísla se stala abstraktními.

Dalším stupněm na vývojové ose písemných systémů jsou tzv. piktogramy. Pojem vznikl ze dvou slov – z latinského pingere (malovat) a řeckého grafein (psát). Můžeme je tedy označit za písma obrázková. Piktogramy však nezaznamenávají lidskou řeč přímo, nýbrž odkazují přímo k ději či

události jimi zachycenými. Jsou to tedy obrázky s informačním posláním. Jejich výhodou je názornost, která je činí přístupné všem, kdo jsou s nimi obeznámeni. Mají ale celou řadu nevýhod: často připouštějí řadu různých interpretací, nejsou jednoznačné; velmi špatně se jimi vyjadřují abstraktní pojmy. S tím, jak rostla potřeba zaznamenávat stále více informací a stále složitější sdělení, vzrůstal i počet piktogramů, až se dospělo k repertoiru několika tisíc znaků. V tu chvíli se piktogramy stávaly jen těžko zvládnutelným způsobem zápisu, existovalo jen velmi málo jedinců schopných tento systém používat.

Postupným zjednodušováním grafické podoby piktogramů vznikly tzv. logogramy. Základem toho výrazu je slovo logos, tedy slovo. Odkazuje to na fakt, že v tomto systému jeden znak odpovídal jednomu slovu. Nejednalo se už o obrázky označovaných předmětů, ale speciální znaky zachycující jen význam slov, ne jejich fyzickou podobu. Tímto způsobem tedy bylo možné pracovat bez větších obtíží i s abstraktními pojmy. I nadále ale hrozilo špatné pochopení záznamu, protože symboly značily jen slova, ne jejich gramatické kategorie, takže vztahy mezi jednotlivými symboly nebylo možno zachytit. Krom toho i zde hovoříme o velkém množství potřebných znaků, což vedlo k velké náročnosti zvládnutí tohoto písma. Jeho výhodou však bylo, že nezáleželo na tom, jakým jazykem či dialektem daný jedinec hovořil, stačilo, když byl obeznámen s významem daných znaků a text mu byl srozumitelný. Pozůstatkem logogramů jsou moderní číslice.

Po logogramech následovala písma slabičná, kde se jeden znak používal pro označení jedné slabiky. Hovoříme o tzv. fonogramech, které zachycují poprvé v historii zvukovou podobu slova, dělí jej na slabiky. Znaky samy o sobě význam nemají, jsou pouhým záznamem zvuku a teprve po přečtení utvoří slovo s nějakým významem. Toto oddělení zvukové podoby slova od jeho významu předpokládalo již velmi vysoký stupeň abstraktního myšlení. Přechod na tento způsob zápisu umožnil zřejmě fakt, že např. sumerština měla velmi mnoho jednoslabičných slov. Symbol si tedy zpočátku udržel oba významy, jak původní označující jeden pojem, tak nový označující jednu slabiku. Výhody tohoto zápisu byly nesporné – bylo možno zapsat v podstatě jakékoliv slovo, zachytit nejen jeho význam, ale i konkrétní gramatický tvar. Systém byl také podstatně jednodušší, vystačil si s několika stovkami znaků. Nevýhodou bylo, že od této chvíle přestaly být písemné systémy jednotlivých oblastí dostupné, text se stal čitelným a srozumitelným pouze v jednom konkrétním jazyce. Některé jazyky používají tento způsob zápisu dodnes.

Vrcholnou podobou písem jsou pak tzv. písma fonetická, tedy taková, kde jeden znak značí právě jednu hlásku. To přineslo další ohromné zjednodušení systému písma. Za nejstarší se považuje abeceda z Ugaritu, která však, stejně jako mnoho dalších abeced z oblasti Levanty, pracovala pouze se souhláskami. Samohlásky začali zaznamenávat až Řekové ve své abecedě.

KLÍNOVÉ PÍSMO

Klínové písmo je nejstarším známým písmem na světě. Vzniklo zřejmě někdy na přelomu 4. a 3. tisíciletí a národem, který jej jako první začal používat, byli Sumeřané. Toto písmo pak bylo v oblasti Mezopotámie aktivně používáno asi do poloviny 6. století př.n.l. (dobyty oblasti Persií), pak se jeho znalost začala vytrácet a zcela zanikla v 1. století n.l. Známe jej v mnoha vývojových etapách a také v mnoha místních variantách. Klínovým písmem se psalo také v Elamu, u části Chetitů, v Sýrii, atd.

Základními psacími potřebami bylo **pisátko** z rákosu a hliněná tabulka. Rákosová či dřevěná písátka měla hrot seříznutý do tvaru trojúhelníku, klínu nebo bodu (pro označení číslic). Kombinováním otisků takto seříznutých hrotů pak vznikaly jednotlivé klínopisné znaky. Psalo se nejběžněji na obyčejné jílové tabulky, často se jedná o nekvalitní hlínu s příměsemi kamínků a travin, zřejmě odebranou přímo ze břehu řeky. Jen nejdůležitější dokumenty se vypalovaly, ostatní tabulky bylo možné použít několikrát – stačilo ji jen zabalit do mokrého hadru a její povrch vyhladit. Kvalita hlíny se zlepšovala s rostoucím významem textu – známe i výjimečné dvoubarevné tabulky, u nichž je jádro vyrobeno z tmavé červené hlíny, která je pak potažena tenkou vrstvou žluté hlíny, takže ve výsledku se jedná o červené znaky na žlutém pozadí. Tabulky byly různé velké, známe exempláře o velikost 3x4 cm i o velikosti odpovídající přibližně dnešnímu formátu A4. Tabulky bývaly také dosti silné (ty nejstarší připomínají trochu kostku mýdla), ty o větších rozměrech bývaly ve středu vypouklé, aby se předešlo jejich rozlomení. Popisovaly se obvykle z obou stran. Nejprve se znaky řadily pod sebe do sloupců, které se pak četly zprava doleva, později se začalo psát do řádek čtených zleva doprava. Delší texty bývaly rozděleny na několik tabulek a na konci každé z nich býval tzv. kolofon, tedy pasáž s údaji o písaři, druhu a původu tabulky a také s odkazem na první slovo tabulky následující, aby bylo možno je pak správně seřadit. Důležité texty mohly být uloženy ve speciálních **obalech** z hlíny. Tyto byly opatřeny textem ukryté tabulky a pečeti. Pokud vznikla pochybnost o správnosti textu, bylo možné pečeť rozlomit a podívat se přímo do originálu.

Psalo se samozřejmě i na jiné materiály než tabulky. Popisovány byly také různé hliněné **válce**, kužely, jehly, atd., ale také tabulky z jiných materiálů (slonoviny, dřevo), potažené vrstvou parafínu, do které se rylo. Tyto tabulky byly velmi vzácné, ale také lehčí a subtilnější, existují i doklady o tom, že se pomocí kožených řemíků spojovaly do jakýchsi leporel. Texty na nich zachycené se bohužel nedochovaly, vosk se totiž v horkém podnebí Mezopotámie časem roztopil. Nápisy nalezneme také na řadě užitých a uměleckých předmětů z kamene či kovu. I na těchto tvrdých materiálech si klínopis zachovával svou podobu, která původně vznikla jaksí automaticky při práci s rákosovým písátkem na měkké hlíně.

Velká část textů je hospodářské a správní povahy, ale klínopisem se také psaly texty právní, lékařské, vědecké, technické a v neposlední řadě také texty náboženské a to co bychom mohli označit za beletrii (příběhy o hrdinech, o bozích, atd.) Existovala tedy celá literatura v širší tohoto pojmu, jakou mu přisuzujeme dnes, psaná klínovým písmem.

Počátek vývoje klínového písma spadá do tzv. předliterárního období, které v oblasti Mezopotámie zabírá druhou polovinu 4. tisíciletí. Již jsme se zmínili o funkci hliněných žetonů pro udávání počtu a také o tom, že bývaly umísťovány do ochranných obalů, na jejichž povrch se žetony obtiskly, tak aby bylo možné je spočítat bez ničení daného obalu. Časem došlo k tomu, že již nebyly potřeba žetony samy o sobě, ale stačilo jen zachytit jejich tvar a počet pro zaznamenání nějakého počtu. Znaky (otisky) tedy na sebe převzaly původní funkci žetonů. Ve stejné době se také setkáváme s prvními **razítkovými pečetidly a pečecními válečky**, které sloužily k označování majetku. Bývaly zdobeny rytím a nalézáme na nich první pokusy o grafický záznam určitých pojmů.

První písemné projevy byly velmi různorodé, zcela nahodilé a individuální pokusy jednotlivých tvůrců zaznamenat nějaké sdělení. Postupně se však začaly stabilizovat piktografické znaky jak co do tvaru, tak co do počtu. Tyto první písemné záznamy dosud postrádají typický klínový tvar pozdějších písem, jedná se o obrázkové znaky zobrazující osoby, zvířata, předměty či přírodní jevy. **Piktogramy** se používaly na přelomu 4. a 3. tisíciletí a jeden znak v nich odpovídal jednomu slovu. Složitější pojmy se pak vyjadřovaly kombinací znaků, např. znak pro nebe a pro vodu znamenal déšť. Ačkoliv se obrázkový systém stal hodně složitým a čítal stovky znaků (uvádí se až 1500), neumožňoval vyjádřit vše potřebné, problém byl hlavně s abstraktními pojmy a vlastními jmény.

Dalším vývojovým stupněm bylo tedy zavedení asociační metody do práce s písmem. Jeden znak pak mohl zastupovat buď přímo obrázkem zachycený předmět, nebo jev, ale také pojmy s ním související. Znak pro nohu tedy mohl znamenat buď přímo nohu, ale také nějaký druh pohybu, např. jít. Znak pro hvězdu mohl označovat také oblohu, atd. Další metodou pro zápis abstraktních pojmů bylo použití rébusového systému, které vyžadovalo již poněkud pokročilejší mentální schopnosti tehdejších lidí. Spočíval na zvukové podobnosti slov, kdy se používalo jednoho znaku pro stejně či podobně znějící slova. Např. TI znamenalo šíp a TIL žít, jedním znakem pro šíp se tedy zapisovaly oba pojmy. Jelikož se časem znaky stávaly mnohoznačnými, bylo zavedeno používání tzv. determinativů, což byly znaky, které se nečetly, kladly se před dané slovo a zařazovali jej do určité širší skupiny pojmů tak, aby byl jasný jeho význam. Např. znak zobrazující pluh mohl označovat jak pluh, tak oráče. Pokud byl doplněn o determinativ pro dřevo, bylo jasné, že jde o pluh, pokud byl použit determinativ pro muže, šlo o oráče.

Zmíněný rébusový systém byl předzvěstí celkové změny pojetí písma, které přešlo z piktografického ve fonetické, slabičné. Jeden znak označoval tedy jednu slabiku bez ohledu na to, co původní piktogram zobrazoval. V sumerštině byl tento přechod usnadněn tím, že měla mnoho jednoslabičných slov, takže znaky pro ně pak označovaly právě tuto slabiku. K této změně došlo na začátku 3. tisíciletí a umožnila zjednodušení systému písma a zredukování potřebných znaků asi na polovinu. V této době, tedy v první polovině 3. tisíciletí, se také začala **zjednodušovat podoba znaků samotných**. S tím jak ztratily funkci piktogramů, přestalo být třeba, aby obrázky skutečně vypadaly jako označovaný předmět a jejich zápis se začal rychle vyvíjet. Písaři začali používat typické písátka ze seříznutého rákosu a písmo tím dostalo svůj charakteristický tvar. Fonetizace písma také umožnila jeho převzetí národy hovořícími jinými jazyky, než byl sumerština. Slabičným písmem mohly totiž relativně bez problémů zapisovat také svůj jazyk. Samozřejmě při takovémto přebírání docházelo k modifikaci některých znaků jak co do tvaru, tak co do významu.

V polovině 3. tisíciletí převzali klínopis semitští **Akaďané**, po nich pak **Asyřané**. Kolem roku 1800 jej adoptovali také **Chetitě**. Znalost klínového písma přešla také do **Elamu**, a to ve dvou fázích. Nejprve převzali akkadskou verzi písma a později v 1. tisíciletí jeho značně pokročilou a zjednodušenou fázi. Právě zjednodušení je pro elamský klínopis typické, celkový počet používaných znaků jen mírně přesahoval dvě sta. Ve velmi zjednodušené podobě se klínové písmo používalo také v Perské říši v jejím starém období a nabylo zde poloabecední podoby, což znamená, že některé znaky začaly označovat jednotlivé hlásky, zatímco jiné si podržely slabičný charakter. V **Ugaritu**, kde se klínopis ujal kolem roku 1400, jeho jednotlivé znaky vytvořily konsonantní abecedu. Symboly už tedy neoznačovaly celé slabiky, ale jen v nich obsaženou souhlásku, vokály si musel (jako v dnešní hebrejštině či arabštině) čtenář doplnit sám podle svého uvážení. Ugaritský systém klínopisu tedy tvoří jakousi spojnici mezi tímto typem písma a písmem semitskými, z nichž pak byla odvozena řecká abeceda.

Se zájmem o nápisy psané klínovým písmem se u cestovatelů setkáváme už od středověku. Nejprve to byli arabští učenci, později od dob renesance také vzdělání Evropané, kteří cestovali po Předním Východě. Jejich obvyklým cílem byla Persepolis, kde na nápisech vídali klínopis v jeho snad nejjednodušší variantě z dob staré Perské říše. Někteří se i pokoušeli o jeho luštění, avšak bez úspěchu. K prvním pokrokům došlo až na počátku 19. století. Na základě jednoho nápisu právě z Persepole bylo určeno, že znak nacházející se na počátku znamená „král“, odtud už pak byl jen krok k tomu, aby roku 1802 **Georg Friedrich Grotefend** rozluštil v daném textu jména dvou králů – Dareia a Xerxa. Jednotlivým znakům tedy mohl přiřadit jejich hláskovou či slabičnou hodnotu. Ve 30. letech pak významný francouzský učenec **Eugene Burnouf** identifikoval jeden ze známých nápisů jako seznam satrapií Dáreiovy říše a díky tomu, že jejich názvy byly z historie známé, se mu podařilo

rozluštit správně asi dalších 30 znaků, které uspořádal do abecedy. Simultánně ale na stejném textu pracoval také **Christian Lassen** a vedou se spory o to, kdo má na rozluštění perského klínopisu větší podíl. V roce 1835 pak britský obchodník **Henry Rawlinson** objevil v Persii v lokalitě zvané **Behistun** trojjazyčný nápis z doby Dárea Velikého, který zachycoval tentýž text ve staré perštině, babylónštině a elamštině. Nápis z Behistunu byl tedy pro luštění klínového písma stejně důležitý, jako deska Rosettská pro luštění hieroglyfů. Na překladu začal pracovat jednak Rawlinson sám a nezávisle na něm další odborník, **Edward Hinks**. V polovině 19. století již bylo správně určeno 200 babylonských (akkadských) znaků a problematika klínopisu se těšila stále většímu zájmu odborné veřejnosti. Postupně tedy luštěny i obtížnější varianty klínového písma.

HIEROGLYFICKÉ PÍSMO

Druhým velmi starým písemným systémem používaným ve starověku byly egyptské hieroglyfy. Počátek jejich užívání se klade na přelom 4. a 3. tisíciletí a soupeří tedy o prvenství s klínopisem. Toto písmo, a písma z něj odvozená, se používalo hlavně v Egyptě, odkud se jeho znalost rozšířila i na jih do Núbie a hieroglyfy používala také část Chetitů. Zjednodušená forma hieroglyfů se v Egyptě udržela asi do 4. století n.l.

Egyptské písmo bylo hojně využíváno ve výtvarném projevu, existuje jen velmi málo čistých textů, většinou bývají doplněny kresbami nebo kresby doplňují. Typickou psací látkou byl papyrus. Ten se vyráběl z egyptského rákosu zvaného **cyperus papyrus**, v češtině šáchor papírodárný. Ten rostl v hojném množství na březích Nilu, dnes je však ve volné přírodě téměř vyhynulý. Rostlina dosahovala 2-3 metrů a papyrus se vyráběl z jejich trojúhelníkovitých stonků. Ty se nejprve oloupaly a vnitřní měkká a lepkavá část se pak krájela na úzké proužky. Ty se potom zřejmě na několik dní namáčely do vody, aby se narušila jejich struktura a lépe se s nimi pracovalo. Poté se lehce zpracovaly paličkou nebo válečkem, klady těsně vedle sebe s drobnými přesahy. Druhá vrstva se kladla příčně. Celý list se posléze zatížil a nechal pozvolna uschnout. Po uschnutí se začistily hrany vzniklého listu a jeho povrch se zjemnil nějakým oblým kusem kamene nebo k tomu určeným nástrojem z tvrdého dřeva. Když bylo třeba vytvořit delší list, spojovaly se k sobě jednotlivé kusy pomocí škrabkové kaše. Takto připravený papyrus byl velmi odolný vůči mechanickému opotřebení, špatně ale snášel vlhkost. Pokud byl správně uskladněn, mohl vydržet řadu staletí. České slovo papyrus je převzato z řečtiny, která jej získala z koptštiny, tedy poslední fáze egyptštiny, kde pojem PAPURO znamenal „patřící králi“ a odkazoval na královský monopol na výrobu papyru. Krom papyru se s hieroglyfy setkáme také na nástěnných malbách, na kamenných stélách, mohou tvořit součást uměleckých předmětů od soch počínaje až po šperky, atd.

K psaní se používala tyčinka nebo tenký štěteček vyrobený ze stonku nějakého rákosu či traviny. Pisátko bývalo dlouhé asi 20 cm a 2 cm široké. Psalo se inkoustem, jenž se vyráběl ze směsi sazí, vody a arabské gumy, což je pryskyřice získávaná z mízy některých druhů akácií rostoucích v severní Africe. Přidáním dalších přísad, např. drcených minerálů, se mohly získat jiné barvy inkoustu. Při psaní se většinou sedělo, jak je ostatně zachyceno na dochovaných sochách, a pisař měl svitek papyru rozložený na kolenou. Psalo se většinou na líc svitku a druhá strana se nechávala volná. Směr textu respektoval přirozenou strukturu vláken papyru, psalo se po směru vláken. Důležité texty mohly být pro lepší uchování opatřovány pouzdry. Co se dalších materiálů týče, hieroglyfy se na ně buď malovaly, nebo se do nich vyrývaly - známe nápisy zahloubené, provedené ve vysokém či nízkém reliéfu nebo jen s obtaženými obrysy.

V Mezopotámii se se vznikem písma spojuje potřeba úředníků zaznamenávat hospodářské údaje, v Egyptě naopak, jak se zdá, mělo písmo už od počátku poslání magické a estetické. Ústředním bodem egyptské kultury a jejím mottem byla snaha překonat smrt a zachovat se nějakým způsobem navždy. Písmo pak mělo pro věčnost uchovávat slova.

Hieroglyfy jako takové se poprvé objevují na konci 4. tisíciletí, navazují ale na tradici z předliterárního období. Za předchůdce písma můžeme pokládat např. symboly z keramiky z gerzské kultury, označované někdy jaké **Nakkáda II.** datované do první poloviny 4. tisíciletí. Dlouho se za nejstarší hieroglyfický nápis pokládal text z tzv. **Narmerovy** palety datované k roku 3200 př.nl., ale na konci 90. let objevili němečtí archeologové v Abydu hrobku náležející zřejmě nějakému předdynastickému vladaři a v ní pak, vedle dalších předmětů, drobné destičky ze slonoviny s hieroglyfickými znaky.

Egyptština se zapisovala postupem doby třemi různými písmi. Tím prvním jsou **hieroglyfy**, obrázkové písmo, které dnes označujeme slovem řeckého původu – to vzniklo spojením výrazů hieros „svatý“ a glyfé „rytina“, a znamenalo tedy posvátná rytina, posvátný znak. Egypťané sami toto písmo označovali jako „písmo bohů“ a věřili, že jim je přinesl bůh vzdělanosti Thovt. Známe více jak 700 hieroglyfů, jde tedy o dosti komplikovaný systém. Používal se od počátků až do 4. století n.l., tehdy už ale jeho znalost byla v podstatě mizivá. Hieroglyfy byly nejhonosnějším egyptským písmem, zapisovaly se jimi důležité texty náboženské či oficiální povahy. Mohly se psát do sloupců nebo do řádků, zleva doprava či zprava doleva. Směr čtení se poznal podle orientace znaků – ty, co měly obličej, se vždy dívaly na začátek textu. Jména panovníků se z ostatního textu vydělovala pomocí kartuší – oválných rámečků.

Pro potřeby státního úředního aparátu vzniklo v Egyptě kolem roku 3000 zjednodušením hieroglyfů další písmo zvané **hieratické**. Nejednalo se již v pravém slova smyslu o hieroglyfy, neboť to nebylo písmo malované, ale psané, tedy kurzívní, v němž byly jednotlivé tahy znaků spojovány, a to umožnilo

rychlejší zápis. Používalo se tedy pro běžnou denní agendu, hospodářské záznamy, atd. Někdy se o něm hovoří jako o kněžském písmu, jeho současný název vznikl totiž z řeckého spojení grammata hieratika, tedy kněžské písmo – kněží totiž tvořili velkou část egyptského státního aparátu. Psalo se obvykle na horizontální řádky a vždy zprava doleva. Užívalo se asi do 7. století př.nl., kdy jej za vlády 26. dynastie (sajské) nahradilo písmo démotické.

Démotické písmo bylo nejjednodušším z egyptských písem, říká se mu lidové, opět po řeckém vzoru (démós=lid). Vzniklo z dolnoegyptské varianty písma hieratického někdy v době 25. dynastie a postupně jej zcela vytlačilo. Používalo se pak skoro 1000 let až do poloviny 5. století n.l. Prošlo celou řadou vývojových změn, které vedly k jeho postupnému zjednodušování. Používalo se pro každodenní potřeby – jak v administrativě, tak např. pro osobní korespondenci.

Jakkoliv se výše zmíněná písma výrazně lišila svým vzhledem, jejich systém zůstával de facto bez výrazných změn. Existovaly tři kategorie znaků:

- logogramy – konkrétní pojmy se zapisovaly pomocí obrázků daného předmětu, zvířete, osoby, atd., pojmy abstraktní pak byly zachycovány na principu odvození (skládání) či rébusu
- fonogramy – jednotlivé znaky v tomto případě pozbývaly význam celého slova, ale označovaly jen jednu, dvě či tři souhlásky. Uplatňoval se zde princip akrofonie, kdy se daná souhláska psala znakem pro nejtypičtější předmět začínající na požadovanou souhlásku
- determinativy – používaly se v kombinaci s fonogramy, kdy blíže určovaly jimi zapsaná slova, nečetly se a měly jen sémantický význam

Velmi zvláštní odnoží egyptského hieroglyfického písma se stalo písmo používané v Núbii a dalších oblastech na jih od Egypta. Poprvé se s ním setkáváme ve 2. století př.nl. a v dané oblasti se používalo až do 6. století n.l., kdy zde převládlo písmo používané kopty, jež se sem dostalo během procesu christianizace. Jeho výjimečnost spočívá v tom, že se jedná o písmo abecední. Mělo 23 písmen, čtyři z toho byly vokály. Existovaly dvě varianty – monumentální a kurzívní.

S prvními pokusy objasnit význam hieroglyfů se setkáváme již na konci 5. století, kdy vznikl spis nazvaný Hieroglyphica, jehož autorem byl nejspíše Horapollón. Ve svém díle vysvětluje význam asi 200 znaků, mnohde správně, avšak zavádějící je jeho přesvědčení, že šlo o jazyk čistě symbolický, nevěděl zřejmě o existenci fonogramů a determinativů. Tento názor na hieroglyfy pak přetrvával velmi dlouho a brzdil poněkud proces luštění. V 9. a 10. století se hieroglyfy staly předmětem zájmu arabských historiků, kteří je dokázali částečně číst a správně spojili jimi zachycený jazyk se soudobou koptštinou. Jejich poznatky se ale do Evropy dostaly až v 17. století, tedy v době, kdy se už řada evropských učenců snažila hieroglyfům porozumět. Za autora první „moderní“ odborné práce o

hieroglyfech a ipso facto za zakladatele egyptologie se považuje německý jezuitský učenec **Athanasius Kircher**, který žil v 17. století. Zásadní průlom v luštění hieroglyfů přinesl až objev **Rosettské desky**. Ta byla získána za Napoleonova tažení do Egypta roku 1799. Je na ní vytesáno královské nařízení ve dvou jazycích – egyptštině a řečtině a ve třech písmech – hieroglyfickém, démotickém a řeckém. Na rozluštění nápisu se podíleli hlavně dva odborníci. Démotický text jako první přeložil Angličan **Thomas Young** a výsledky své práce publikoval roku 1814, záhy začal pracovat na části psané hieroglyfy a dosáhl dílčích úspěchů, nicméně v úplném rozluštění jej předstihl Francouz **Jean-Francois Champollion**, který roku 1822 přednesl před členy francouzské akademie svůj výklad, který byl na základě předložených důkazů uznán za správný. Prvním slovem, které rozluštil, bylo jméno faraona Ramesse.

SEMITSKÁ PÍSMO

Semitská písmo byla první, která vytvořila plnohodnotnou abecedu, ze které vznikla celá řada současných písem (latinka, alfabeto, hebrejské, arabské i indické písmo). Semitské kmeny sídlily ve starověku v oblasti Levanty (což je ovšem pozdější termín), v prostoru mezi Egyptem, Mezopotámií a Malou Asií. Původ prvního zdejšího písmo, tzv. písmo protosinajského se zatím nepodařilo určit, předpokládají se vlivy z Egypta i Mezopotámie a pochopitelně také vlastní přínos zdejších kultur. Typická pro tato semitská písmo byla jejich jednoduchost, řazení do abecedy a hlavně fakt, že byla čistě fonetická – jeden znak odpovídal jedné hláске. Většinou se ale zapisovaly jen konsonanty, jelikož ty tvořily základ slova a samohlásky pak vyjadřovaly různé gramatické kategorie.

Na počátku vývoje semitských písem stálo již dříve zmíněné písmo **protosinajské**. To vzniklo na začátku 2. tisíciletí a dochovalo jej máme jen z několika málo nápisů. I to je příčinou toho, že se neustále vedou spory o jeho původ a také charakter. Šlo o písmo obrázkové, které se snad inspirovalo v egyptském písmu hieratickém. Předpokládá se u něj princip akrofonie, což byl předstupeň vzniku písem fonetických.

Dalším abecedním písmem z této oblasti bylo písmo **ugaritské**, které však používalo zjednodušené znaky klínopisu a v souvislosti s ním jsme se o něm již zmiňovali. Toto vzniklo v 15. století př.nl. a používalo se asi 200 let.

Mezi semitská písmo řadíme celou řadu systémů zápisu, nejdůležitější jsou ale **dvě** – starší fénické písmo a mladší písmo aramejské.

Fénické písmo vzniklo z protosinajského někdy ve 12. století př.nl. a jeho vlastní byla oblast Foinikie či Kanaanu obecně. Proto se také někdy nazývá fénicko-kanaánským. Vzniklo zřejmě jako důsledek potřeby místních obyvatel jednoduchým způsobem zaznamenávat obchodní údaje, protože obchod

tvořil hlavní zdroj příjmů ve velké části zdejších měst. Písmo se skládalo z 22 znaků pro souhlásky, které se psaly do řádků zprava doleva. Samohlásky buď chyběly zcela, nebo se nahrazovaly pomocnými znaky. Zpočátku se psalo kontinuálně, bez mezer mezi slovy či interpunkčních znamének, až v pozdější době se pro oddělování slov začaly používat čárky nebo tečky. Jeho znaky měly už od počátku abstraktní tvary, které se dále vyvíjely, zvláště pro písemné záznamy na papyru vznikla kurzívní forma tohoto písma. Svého vrcholu dosáhlo písmo v 9. století, z něhož pochází také jedna z reprezentativních ukávek této skriptury – tzv. **Móábský kámen**. Je známý také jako Méšiho stéla a nese text ve staré hebrejštině (přesněji v moabštině). Vznikl za vlády krále Méšiho, který panoval na území zvaném Moab, a řeč je v něm o jeho boji za osvobození z izraelského područí. Poslední záznamy psané fénickým písmem jsou až ze 3. století nl., i když svůj primát v daném regionu ztratilo už mnohem dříve. Nicméně fénické písmo se velmi rozšířilo po celém Středomoří, na počátku 8. století jej převzali Řekové, používalo se také na území ovládaném Kartágem a za jeho nástupce lze považovat i písmo etruské a latinku. Hlavním předpokladem k jeho úspěšnému rozšíření byla jednoduchost fénického písma – mohl si jej osvojit prakticky každý, na rozdíl od klínopisu či hieroglyfů, které čítaly mnoho set znaků a jejich úplné zvládnutí bylo velmi náročné. Velký vliv měla také obchodní činnost Féníčanů, kteří své písmo přiváželi všude tam, kam vedly jejich obchodní cesty – takže se s ním setkáváme např. i v Hispánii. Fakt, že se toto písmo stalo obecně rozšířeným a snadno zvladatelným, měl velký dopad na společnost, která jej začala používat. Její rozvoj se velmi urychlil. Fénické písmo mělo i speciální znaky pro zápis číslic: jednotky se zapisovaly svislou čárkou, uskupovaly se po třech. Deset se značilo vodorovnou čárkou, dvacet pak znakem připomínajícím písmeno Z. Pro sto pak existovalo několik různých znaků. Další číslovky se pak tvořily na principu násobení a sčítání.

Aramejské písmo vzniklo na počátku 8. století a postupně nahradilo písmo fénické, s nímž sdílí nejen původ, ale i základní charakteristiky. Jde opět o písmo konsonantní, kde ovšem některé znaky mohly mít i význam dlouhého vokálu. Po dobytí Předního Východu Peršany bylo právě toto písmo přijato jako hlavní písmo jejich administrativy a za několik staletí se stalo nejpoužívanějším písmem oblasti Předního Východu. Vytlačilo i dříve tak rozšířený klínopis. Dnes se v podstatě na celém Blízkém i Středním Východě píše písmo odvozenými od toho aramejského, přičemž nejdůležitějšími reprezentanty jsou písmo arabské, hebrejské a indické.

EGEJSKÁ PÍSMATA

První evropskou oblastí, která vstoupila do období starověku, byla Egeida, která byla v kontaktu s předovýchodními kulturními centry a přejímala od nich mnoho podnětů pro svůj vlastní rozvoj. Vznikla zde také první evropská starověká písma. Na počátku 20. století se na řadě objevů napsů

v egejské oblasti podílel významný archeolog **Arthur Evans**, který byl také prvním, kdo nálezy systematizoval a snažil se o jejich interpretaci. Řeč tedy bude o třech systémech: krétských hieroglyfech, lineárním písmu A a lineárním písmu B.

Krétské hieroglyfy

Pojem krétské hieroglyfy zahrnuje soubor asi stovky obrázkových znaků nacházejících se na několika artefaktech z mínojského období na Krétě. Některé symboly jsou sice podobné znakům z lineárního písma A nebo hieroglyfům používaným Chetity, ale nebyly dosud rozluštny a ani není jisté, zda mají tvořit jeden systém nebo více.

Asi neznámějším předmětem s hieroglyfickým nápisem z Kréty je **disk z Faistu**. Ten objevil roku 1908 italský archeolog Luigi Pernier při vykopávkách v paláci ve Faistu, konkrétně v jedné ze skladovacích chrámových místností. Je to disk z pálené hlíny o průměru 15 cm a tloušťce asi 1 cm. Jeho datování je problematické, vznikl někdy ve 2. tisíciletí př.nl. Po obou stranách je opatřen nápisem v obrázkovém hieroglyfickém písmu. Tento je uspořádán do spirály a číst se má zřejmě od okraje do středu. Je patrné, že vznikl otiskováním předem připravených razítek pro jednotlivé symboly. Otisků je na disku celkem 241 a skládají se ze 45 různých symbolů. Tyto symboly jsou rozděleny do „slov“ – na straně A je jich 31 a na straně B 30. Za těch sto let od objevení disku vzniklo velké množství interpretací tohoto nálezu. Někteří dokonce popírají, že jde o text, jiní napadají přímo pravost disku jako takového. Většina odborníků se ale shoduje, že jde skutečně o text, který je možné rozluštit. Zatím se to však nikomu nepovedlo, hlavně proto, že neexistuje (respektive zatím nebyl objeven) jiný nápis psaný stejnými symboly.

Druhým podobným nálezem je bronzová **sekyra z Arkalochori** na Krétě, objevená roku 1934. Jde o dvojbřitou votivní sekyru, na které je vyryto patnáct symbolů. Jejich význam nebyl dosud odhalen, někteří odborníci se domnívají, že nejde o text jako takový, ale pouze o napodobeninu textu nějakým nevzdělaným člověkem.

Třetím nálezem nesoucím nápis je oltářní **kámen z paláce v Malii**. Je na něm nápis složený z 16 symbolů.

lineární písmo A

Lineární písmo A se na Krétě používalo souběžně s písmem hieroglyfickým, asi od 18. století do 15. století př.nl. Rozšířilo se také na další ostrovy v Egejském moři a známe i několik dokladů z řecké pevniny, z Lakónie. Bylo používáno v palácích pro záznamy hospodářského rázu i pro texty náboženské. Psalo se obvykle na hliněné destičky, většinou jde o relativně krátké nápisy zapisované

na horizontální řádky čtené zleva doprava. Dosud bylo popsáno asi 120 znaků, z nichž polovina má slabičnou hodnotu, další pak jsou zřejmě logogramy a některé mohou být i zápisem jednotlivých hlásek. Písmo dosud nebylo rozluštěno, ačkoliv několika znakům – na základě podobnosti se znaky lineárního písma B – bylo možno přiřadit fonetické hodnoty a je znám (či odhadován) význam několika slov. Vedou se vleklé spory hlavně o povahu jazyka, který byl těmito znaky zapisován, existuje řada teorií, některé jej spojují s jazyky anatolskými, jiný s dialekty semitskými nebo v něm vidí jazyk příbuzný etruštině. Žádné z nabízených řešení však zatím nepřineslo uspokojivé výsledky.

lineární písmo B

Lineární písmo B se používalo od 15. do 13. století v celé oblasti mykénské kultury, nálezy pocházejí téměř výlučně z velkých paláců v Mykénách, Pylu, Thébách, Knóssu, atd. Svým tvarem navazuje na lineární písmo A, ale používalo se pro zápis jiného jazyka. Tím byla raná forma řečtiny, tzv. mykénština. Díky tomu, že tento jazyk je pro moderní vědce srozumitelný, bylo možné i rozšifrování lineárního písma B. I nyní jde o písmo slabičné čítající asi devadesát znaků, které mají fonetickou hodnotu určitě slabiky, a dalších asi 110 znaků s čistě sématickým významem, které se nečetly a používaly se jako označení pro počítaný předmět – jsou to symboly zvířat, plodin, nádob, zbraní, atd. Lineární písmo B mělo také své vlastní číslice. Psalo se na hliněné tabulky, kterých bylo doposud objeveno asi 6000. Zdá se, že znalost písma byla vyhrazena jen úzké skupině profesionálních písařů, z každé lokality známe za ta tři staletí jen několik desítek písařů. Naprostá většina zápisů má hospodářský charakter – popisují evidenci a rozdělování zásob, vlastnictví půdy, atd. První pokusy o rozluštění lineárního písma B zaznamenáváme na konci 19. století, k plnému porozumění však došlo až v 50. letech – mezi lety 1951 a 1953 písmo dešifrovali Michael Ventris a John Chadwick. Zásadním přitom bylo zjištění, že písmem je zapsána stará forma řečtiny – v té době se totiž příchod řeckých kmenů do Řecka kladl až do tzv. temných období. Mez přední světové znalce mykénštiny a lineárního písma B patří profesor Bartoněk, působící na našem ÚKS.

ŘECKÁ ALFABETA

Řecká abeceda se stala prvním masově rozšířeným starověkým písmem v Evropě a v moderní podobě se používá dodnes. Dala také vzniknout řadě dalších písem, z nichž je dnes nejdůležitější azbuka. Je zcela evidentní, že Řekové své písmo převzali od Féníčanů a že tedy nenavázali na dřívější tradici lineárního písma A a B. V době tzv. temných staletí se totiž znalost písma vytratila a do Řecka přišla opět až na přelomu 9. a 8. století. Její předlohou byla fénická abeceda ve své jižní variantě a prostředníky pak byli féníčtí kupci. Spory se vedou o to, v jaké lokalitě k tomuto převzetí abecedy došlo. Spekuluje se nejčastěji o dvou: jednak o severosyrské Almíně, kde byly ve 30. letech při vykopávkách nalezeny pozůstatky velké obchodní osady, v níž byly čtvrti rozděleny podle etnicity

kupců a zastoupení zde byli Řekové, Féničané, Aramejci, Egypťané, ... - samozřejmě zde docházelo nejen k výměně zboží, ale i kulturních vlivů; druhým možným místem je Alašija (ostrov Kypr), kde se taktéž protínaly obchodní trasy celého Středomoří. Podle řecké mytologie však písmo přinesl

Nejstarší zlomkovité nápisy v abecedě pocházejí z let 770-750 př.nl., ucelenější jsou pak nápisy z 2. poloviny 8. století, známý je tzv. **dipylský nápis** v archaické řečtině psaný zprava doleva. Je umístěn na ramenou oinochoe nalezené při vykopávkách na dipylském pohřebišti v Athénách a říká se v něm, že daná váza a její obsah má být odměnou nejlepšímu tanečníkovi. Přibližně z téže doby je pak nápis z tzv. **Nestorova poháru** nalezeného v Pithekoussai, což byla jedna z nejstarších řeckých kolonií v Itálii, konkrétně na ostrově Ischia v Neapolském zálivu.

Řekové převzali fénickou abecedu, která – jak již bylo zmíněno – byla konsonantní, protože v semitských jazycích jsou souhlásky základem slov a samohlásky se zapisovat nemusejí. Kdežto v řečtině bylo třeba i vokálů, a tak si je Řekové do své abecedy v podstatě ihned doplnili. Některé zapisovali původními fénickými znaky, pro něž neměli využití. Byly to hlavně znaky pro guturály, hrdelní souhlásky, jež se v indoevropských jazycích téměř nevyskytují. Řečtina měla pět krátkých vokálů – alfa, epsilon, iota, omikron a ypsilon a dva dlouhé – éthu a omegu. Znak pro éthu přitom měl zpočátku také konsonantní význam, některé řecké dialekty jím zapisovaly své H, omega pak byla do repertoáru zařazena později.

Na začátku měla každá oblast svou vlastní variantu abecedy, během 8. století se ustanovily tři základní typy: **západní, východní a jižní či krétský**. Hlavní rozdíl mezi nimi spočíval v tom, jaké znaky přidávaly k původnímu fénickému jádru abecedy. Jižní alfabeta nepřidala žádný, západní typ měl znaky pro fí, chí a psí, východní jen pro fí a chí (ale lišily se). Od 5. století pak začal dominovat východní typ, který se stal základem pro jednotnou antickou abecedu. Ta se pochopitelně dále vyvíjela a upravovala tvary svých písmen, zdá se, že Řekové na ně aplikovali stejné estetické zásady o vyváženosti a geometričnosti jako ve své architektuře.

Co se týče technického provedení zápisu, nejprve (v 8.-6. století) převládalo psaní zprava doleva podle fénického vzoru, od 7. století se setkáváme také s texty typu bustrofedon (tj. jeden řádek zprava doleva a následující zleva doprava, písmena měla obě zrcadlové podoby) a teprve v 5.-4. století definitivně převládlo psaní zleva doprava a ustálila se tím také orientace písmen do dnešní podoby. V textech za sebou písmena následovala bez mezislovních mezer, jen výjimečně se používaly rozdělovníky. Psalo se do sloupců o šířce 5-8 cm, většina jich měla mezi 25 a 45 řádky a na řádek se obvykle vešlo 18-25 písmen.

Asi nejužívanějším psacím materiálem byl papyrus, ten se ale v evropských klimatických podmínkách dochování obtížně a nejstarší řecky psané papyry máme až ze 4.-3. století z Egypta. Mnohem více starých nápisů známe z keramiky, stél, kovových předmětů, atd. Běžné bylo i psaní na zahloubené tabulky potažené tenkou vrstvou vosku, přičemž takové nápisy se z pochopitelných důvodů nedochovaly. Do vosku se psalo pomocí kostěného či kovového rydla, které mělo z jedné strany hrot pro psaní, a druhý konec byl oblý pro mazání. Na papyrus se psalo drobnými štětečky (např. z travin) nebo brkem, na keramiku se nápisy buď malovaly, nebo ryly seříznutou tyčinkou.

Spolu se znalostí papyru přišla z Egypta do Řecka také základní podoba knihy – tedy svitek. Ten byl složen z několika na sebe napojených papyrových listů, obvykle měřil kolem 10 metrů a text byl psán pouze z jedné strany do sloupců. Čtenář při čtení musel svitek průběžně přetáčet, text nebýval členěn do kapitol ani sloupce nebyly číslované, takže orientace byla ztížená, název a jméno autora se uváděl až na konec, pokud vůbec. Ve 2. století př.n.l. se začal používat také pergamen, což je jemná zvířecí kůže speciálně vyhlazená a upravená pro psaní. Nejprve se také z pergamenu dělaly svitky, až ve 2. století n.l. se začala objevovat nová podoba knihy – kodex (tedy kniha jak ji známe dnes) a ve 4. století pak zcela převládla.

Jak již bylo řečeno, alfabeta se velmi rozšířila díky Řekům po celém Středomoří a vycházela z ní řada dalších abeced. Jedním z národů, které od Řeků písmo přejaly, byli **Etruskové**. Ti sídlili v severní Itálii, ale v době největšího rozkvětu vládli nad rozsáhlým územím od Alp až po Sicílii. Na scéně se objevili v 8. století, vrchol jejich moci spadá mezi 7. a 5. století a ve 3. století pak byli pohlceni rozpínající se římskou říší. O jejich původu se vedou spory a nerozluštěný zůstává také jejich jazyk. Paradoxem je, že jej dokážeme bez větších problémů číst. Etruskové totiž v polovině 8. století přejali abecedu od Řeků, konkrétně v její západní podobě, pravděpodobně v jižní Itálii, kde se nacházely významné eubojské kolonie Pythekpoussai a Cumae. Nejstarší etruský nápis z doby kolem roku 700 př.nl. a jedná se o abecedář psaný na okraji slonovinové destičky, která zřejmě potažená voskem sloužila k psaní. Je z něj patrné, že převzali 26 znaků a psali je zprava doleva. Tento styl zápisu u nich dlouho převládal, až ke konci se setkáme také s bustrofedonem a texty psanými zleva doprava. Řecká písmena si Etruskové postupně přizpůsobovali svému jazyku, takže pozdní abeceda už měla jen 18-21 znaků, čtyři z toho byli vokály. Jediným novým znakem, který Etruskové do abecedy zařadili až na konec, bylo F, které se psalo jako naše 8 či hranatá osmička. Nápisů známe poměrně hodně a dokazují relativně vysokou obecnou gramotnost. Velká část nápisů se dochovala v hrobkách a má tedy charakter epitafu, známe ale i nápisy z váz, sošek, zrcadel, kovových tabulek, atd. Většinou jsou dost krátké a téměř postrádáme bilingvy, což znesnadňuje luštění etruštiny jako jazyka, stejně jako fakt, že se zatím jeví jako řeč sui generis. Z významných památek si jmenujme tři: jednak jsou to slavná **játra z Piacenzy** – tedy bronzový model 1:1 ovčích jater, z nichž se věštilo. Jsou na nich nápisy etruských

božstev. Dále jsou známé také **zlaté tabulky z Pyrgi**, na kterých je dedikační nápis z chrámu zasvěceného bohyni Astraté. Je to bilingva psaná etrusky a punsky, avšak texty si neodpovídají na 100%. Nejdelší známým etruským textem je tzv. Liber linteus, tedy Iněná kniha. Text v délce asi 1200 slov se dochoval na obinadlech mumie z ptolemaiovského Egypta, která se nazývá Záhřebská mumie, protože je uložena v muzeu v Záhřebu. Etruská kultura, jak již bylo řečeno, byla postupně pohlcena kulturou římskou, avšak její odkaz v mnoha oblastech žil i nadále. Stejně tomu bylo i u písma, které našlo svého pokračovatele v římské latině.

LATINSKÁ ABECEDA

Latinská abeceda, neboli latinka, je ve své moderní podobě nejpoužívanějším písmem na světě, píše jí více jak 40% gramotných lidí. Její kořeny přitom sahají až do 7. století, kdy Římané začali používat písmo jednak pod vlivem Etrusků ze severu, jednak Řeků z jihu. V tzv. **archaické** abecedě se tedy mísí prvky západní alfabety a písma etruského. Archaická abeceda měla 21 písmen, čtyři vokály, dvacet konsonantů a písmo V, které mohlo být jak samohláskou, tak souhláskou. Toto archaické písmo se používalo až do 4. století, přičemž zatím nebylo normalizováno, každý písař měl trochu jiný styl zápisu jednotlivých písmen. Zpočátku se psalo zprava doleva, pak bustrofedonem a až ve 4. století se prosadilo psaní zleva doprava. Psalo se většinou průběžně, bez mezer mezi slovy. První texty jsou epigrafické povahy – jde o nápisy tesané či ryté do kamene a kovu. K nejstarším písemným památkám latinky patří nápis na **zlaté sponě z Praeneste**, který pochází z přelomu 7. a 6. století a obsahuje informace o řemeslníku, jenž ji vyrobil, a o muži, kterému je určena.

Jak již bylo řečeno, mezi nejhojněji dochované patří nápisy tesané do kamene či ryté do kovu. Psalo se ale i na jiné povrchy, ať už to byly jako v Řecku voskové destičky, papyrus (od 3. století) či pergamen (od 1. století nl.). Známý jsou také nápisy na zdech, keramice, špercích, užitkových předmětech, atd. Psalo se perem vyrobeným z rákosy (calamus) nebo později brkem (penna), používal se atrament se sazí či duběnek.

Od 4. století pak začíná vývoj standardizované latinky. Používaly se tři typy latinky – nápisová, knižní a kurzívní.

Římské **písmo monumentální** vzniklo na přelomu 4. a 3. století a své vrcholné podoby nabylo v 1. století př.nl. a pak už se nijak výrazně neměnilo. V této době se také ustálil počet písmen v latinské abecedě a jejich pořadí. Latina zpočátku přejala abecedu i se znaky, pro které neměla využití. Velmi brzy se tedy zbavila Z a na jeho místo v abecedě dosadila G. To bylo jejím vynálezem, jednalo se vlastně o upravenou podobu C. Latina totiž, na rozdíl od řečtiny i etruštiny, dělala rozdíl mezi znělým G a neznelým K. Když bylo k římské říši ve 2. století připojeno Řecko, narostl počet slov přejatých

z řečtiny a na konec abecedy byla zařazena písmena Y a Z, důležitá pro jejich zápis. Toto písmo a estetické hodnoty, které představovalo, se pak stalo vzorem pro další latinská písmena. Používalo se hlavně na nápisech tesaných do kamene. Kameníci si vypomáhali jemně kreslenými linkami, předkreslovali si někdy i písmena. Výsledný nápis pak mohl být pro zvýraznění vybarven nebo vyplněn zlatem či jiným kovem. Pro úsporu práce a hlavně místa se začala některá písmena spojovat do ligatur, kde dva vedle sebe stojící znaky sdílely společný tah. Druhou možností, jak uspořit místo, bylo používání zkratk. Slova se postupně začala pro lepší čitelnost oddělovat značkami uprostřed písmové výšky. Z původních drobných trojúhelníků se vyvinuly břechťanové lístky.

Malovanou obdobou scriptury monumentalis je **římské písmo nápisové**, zvané též scriptura actuaria. Používalo se na nápisech úředního charakteru, jež se malovaly buď na nabílené dřevěné desky, nebo přímo na zdi budov. Tvar zůstává přibližně stejný jako v nápisech tesaných do kamene.

Druhou skupinou římských písem jsou **písmena knižní**. Hlavními zástupci jsou kapitála kvadrátní a rustikální. Obě vycházejí tvarově z písma monumentálního, ale samozřejmě jeho tvary přizpůsobují jiné technice psaní na papyrus či pergamen. Kvadrátní kapitála vznikla už na počátku 1. století n.l., i když první památky máme až ze století 4. – jsou to čtyři zlomky Vergiliových listů. Tvary písmen ale jsou natolik propracované a dokonale vyvážené, že ukazují na několik století dlouhý vývoj. O něco mladší pak byla kapitála rustická, která se od předchozího lišila polohou stínu u jednotlivých písmen, což byl následek odlišného držení pera při psaní. Obě tato písmena byla hojně používána v knižní produkci až do konce 5. století. I zde se používaly ligatury a zkratky. Nyní už nebyl důvodem nedostatek prostoru jako u nápisů, ale u ligatur spíše zvyk, u zkratk pak obecná známost daného slova a nevěle jej neustále opakovat. V písmu se označovaly vodorovnou čarou nad písmeny tvořícími danou zkratku.

Hodně rozmanitá byla skupina latinských **písem kurzívních**, která existovala souběžně s písmem nápisovým i knižním už od dávných dob. Účelem kurzívy je urychlit a usnadnit zápis textů, což se ovšem neblaze podepsalo na tvaru písmen. Většinou došlo k jejich rozložení na jednotlivé tahy, někdy dokonce splývaly v jeden dva tahy sousedních písmen a dávaly tak vzniknout zcela novým tvarům. Takové zápisy je velmi obtížné číst. Existovala jak kurzívní majuskule, tak později i písmo minuskulní, které se ve středověku zcela převládlo.